

Izvorni naučni rad

UDK 811.163.4(497.6)'373.45

Belkisa DOLIĆ (Bihać)

Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću

belkisa_dolic@hotmail.com

(SEKUNDARNA) FONOLOŠKA ADAPTACIJA GERMANIZAMA U MJESNOME GOVORU SKOKOVA

Veliki broj germanizama se u bosanskome jeziku upotrebljava u nekoliko različitih formi, tzv. varijanti, od kojih je pretežno jedna standardna, a ostale su dijalekatske. Fonološke varijante germanizama (i aloglotizama inače) nastaju kao posljedice različitih glasovnih promjena kojima su isti izloženi kako bi poprimili kolorit jezičkog sistema primaoca te nerijetko njegovih podsistema. U ovome radu akcenat stavljamo na varijante germanizama prisutne danas među govornicima bosanskog jezika u Cazinskoj krajini na primjeru jednoga njezinog punkta – reprezentativnoga mjesnog govora te regije. Kao takav, ovaj rad će svjedočiti tijesnom dodiru (najmanje) triju lingvističkih disciplina: fonologije, lingvistike jezičkih dodira i dijalektologije.

Ključne riječi: model, replika, transfonemizacija, sekundarna adaptacija, mjesni govor

1. Uvod

Za potrebe istraživanja fonoloških značajki određenoga mjesnog govora građa se obično prikuplja po strogo purističkom kriteriju. Naime, opis fonološke razine isključivo je utemeljen na primjerima domaćih riječi, dok su posuđenice – kojima je svaki, pa i mjesni, govor zasićen – redovno izostavljene iako većina fonoloških promjena jednako pogađa i jedne i druge budući da se upotrebljavaju u simbiozi, bez bilo kakvog statusnog etiketiranja. Prema tome, postavlja se pitanje da li je opravdano takve fonološke opise smatrati i nazivati iscrpnima.

Govor Skokova¹ determiniran je tipičnim značajkama novoštokavsko-

¹ Skokovi su naseljeno mjesto u sastavu Cazinske krajine (sjeverozapadni dio Bosne i Hercegovine) pozicionirano na magistralnoj cesti Cazin – Velika Kladuša. Od općinskoga središta Cazin udaljeno je četrnaest kilometara. Reljef ovog mjesta je brdovit, s najvišom nadmorskom točkom od 518 metara (Muratovo brdo). Zbog reljefno-hidrološkog sklopa

ga ikavskog dijalekta, a njegova specifičnost prevashodno se tiče fonološke razine na kojoj su zamjetne brojne i raznolike vokalske i konsonantske supstitucije i redukcije, koje se ne dešavaju samo u domaćim nego i u posuđenim riječima. Naime, obratimo li pažnju na fonološke sastave određenih posuđenica u govoru Skokova primijetiti ćemo njihovu (veću ili manju) nepodudarnost s fonološkim sastavima standardiziranih likova tih istih posuđenica, ali i s fonološkim inventarima modela. Uzroci promjena koje su se desile mogu biti različiti: težnja ka rasterećenju izgovora, ka vokalnoj harmoniji ili disimilaciji, pogrešna (slušna) recepcija, odnosno memorisanje modela (ili već replike), a nerijetko i nedokučivi (tj. određene fonološke promjene nisu sistematične, a samim tim ni predvidljive) (up. Štebih 2003). S druge strane postoji mali, ali ipak nezanemarljiv, broj posuđenica čija je dijalekatska varijanta replike fonološki sličnija liku modela nego što je to slučaj sa standardiziranom.

Korpus germanizama (pod taj termin sklanjamo sve one riječi koje su u bosanski jezik došle ne samo iz, nego i preko njemačkoga jezika) na kojem se temelji ovaj rad² nastao je višegodišnjim terenskim prikupljanjem pretežno metodom nefokusiranog intervjua. Pošto se radi o maternjem idiomu autora rada (a to znači veliki broj ispitanika, više ispitanika na jednom mjestu, prirodno okruženje – a samim tim i potpuno odsustvo hiperkorekcije i neprirodnog govora – zbog poznanstva između ispitivača i ispitanika, vremenska nelimitiranost), nedostaci ovoga metoda svedeni su na minimalnu mjeru.³ Kao jedini konkretan problem izdvojili bismo pravovremeno a neprimijetno bilježenje tražene građe, uz napomenu da je i on djelimično prevaziđen zahvaljujući mobilnim aplikacijama „diktafon“ i „draft sms“. U slučaju da se nametnulo

zemljište je vrlo plodno pa je poljoprivreda glavni izvor prihoda. Mjesna zajednica Skokovi osim mjesta Skokovi obuhvaća i sljedeće zaseoke: Brezova Kosa, Krakača, Gornja Barska i Donja Barska. Prema podacima s posljednjeg popisa stanovništva (1991. godine) na Skokovima živi 696 stanovnika (96% njih su islamske vjeroispovijesti).

Jezički sistem kojem pripada skokovački govor u dijalektološkoj literaturi nije nepoznanica. Naime, govori sjeverozapadne Bosne obrađeni su u okviru projekta *Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks – sinhronijska deskripcija*, čiji su rezultati objelodanjeni u *Bosanskohercegovačkom dijalektološkom zborniku (knjiga II)*. U tom projektu istraživano je nekoliko punktova iz Cazinske krajine kao i iz bihačkog područja: Čoralići, Skokovi, Mala Kladuša, Bužim, Jezerski, Izačić, Spahići, Bihać (čaršija), Dobrenica, Lohovo i Orašac. O Skokovima ima riječi i u *Ikavskošćakavskim govorima zapadne Bosne* (Peco 2007). Međutim, ta istraživanja su obavljena na temelju upitnika kojim su se istraživale samo temeljnije osobine.

² Prilikom sastavljanja korpusa, tj. prikupljanja građe, korišten je velik broj germanizama, ali su bilježeni samo oni koji su primjeri očite sekundarne fonološke ili morfološke adaptacije, dakle njih stotinjak.

³ Ovaj metod Karavdić (2012) smatra optimalnim za proučavanje dijalektološke sintakse, ali – po našem mišljenju – ne samo nje.

kao potrebno, korišteno je i fokusno intervjuiranje te anketiranje – uz pomoć popisa germanizama ekscerpiranih iz bosnističkih i kroatističkih radova koji ih tematiziraju – kada se zapravo tražio podatak o fonološkom liku određenog germanizma, tj. u kom fonološkom obliku ga upotrebljavaju govornici druge i treće životne dobi⁴ u mjesnome govoru Skokova.⁵

Kako se ovaj rad bavi fonološkim likom germanizama na supstandardnoj razini, isti zadire u tri lingvističke discipline: fonologiju, lingvistiku jezičkih dodira i dijalektologiju (up. Crnić i Macan 2011: 7).

2. Sociolingvističke okolnosti bosansko-njemačkoga jezičkog dodira

Od sedamdesetih godina prošloga stoljeća u Evropi „počinje svojevrsna renesansa dijalekata koji se opisuju sa svih mogućih aspekata. Tako se iznova poklanja pažnja i aloglotskim elementima – oni se popisuju i prikazuju kao rezultati socijalnih kontakata s drugim jezičnim područjem i njegovom kulturom uvjetovanih specifičnim društvenim, političkim, ekonomskim, kulturnim i sl. prilikama“ (Ivanetić 2000: 159).

Svakome jezičkom kontaktu, dakle, bez iznimke prethode historijski i kulturni kontakti, a oni između BiH i (dijalekata) njemačkoga govornog područja postoje još u kasnome srednjem vijeku, tačnije u 14. i 15. stoljeću kada rudarske centre Bosne – Srebrenicu, Olovo, Fojnicu, Kreševo – naseljavaju Sasi, o čijemu jezičkom uticaju svjedoče pojedini toponimi (npr. selo Sase, planina Kvarac) i neke riječi (npr. *šljam*, *šljaka*, *kvarac*). No, intenzivne kulturno-jezičke veze s govornicima njemačkoga govornog područja vezuju se za 19. stoljeće, odnosno za austrugarsku okupaciju BiH kada preko stotinu hiljada austrougarskih oficira i službenika (iz svih dijelova Monarhije, uključujući i one južnoslavenske) naseljava BiH i kada njemački jezik postaje „statusni jezik“ (njemački jezik ne koristi se samo između viših instanci uprave nego i kao službeni jezik u internoj administrativnoj komunikaciji, vojsci te štampi, a njime, naravno, komuniciraju i doseljenici kojima je maternji jezik). Nakon stvaranja Jugoslavije pa naovamo, tj. nakon standardizacije, uticaj njemačkoga na bosanski jezik sve više opada, a noviji jezički kontakti između ta dva jezika vezuju se za generacije gastarbajtera. Kratko rečeno, germanizmi su u bosanski jezik ulazili: a) nepo-

⁴ Mlađa generacija zbog uticaja škole i medija upotrebljava standardne replike germanizama (cca 60%). Međutim, i njihov govor će u dogledno vrijeme – ako se nastavi trend odlaženja u zemlje njemačkoga govornog područja u potrazi za poslom – doći pod lupu lingvista, ali ne kao mjesni govor, nego kao govor bosanske dijaspore.

⁵ U datome mjesnom govoru posuđenice općenito su se toliko integrirale da kod govornika uopće ne postoji svijest o njihovome stranom porijeklu (up. Babiću 1990: 218 u: Stojić 2008: 361 i 362). Valja napomenuti i da sve one pripadaju aktivnom leksiku.

sredno i posredno; b) iz standarnoga njemačkog i iz nekih njegovih dijalekata (obično bavarsko-austrijskoga, rjeđe švapskoga i rajnskoga),⁶ s tim da su se u svakom slučaju dosta duže zadržavali u supstandardnim varijantama bosanskoga jezika, negoli u standardnome bosanskome jeziku (Memić 2014: 27–34).

Mještani Skokova su vjerovatno prvi put došli u neposredan kontakt s govornicima njemačkog jezika (koji su nerijetko govorili „materinskim“ dijalektima) u drugoj fazi bosansko-njemačkoga jezičkog dodira, tj. u doba austrougarske vladavine ovim krajevima. Međutim, kako se radi o geografskoj (i ne samo geografskoj) periferiji BiH nije isključeno da su germanizmi u ovaj mjesni govor ulazili i preko hrvatskoga jezika i njegovih dijalekata, a ne samo difuzijom unutar bosanskoga jezika (up. Turk 2005: 2). Drugim riječima, u govoru Skokova pored replika modela njemačkih riječi postoji veliki broj replika replika, odnosno indirektnih germanizama „kojima su kao modeli služili oblici što su i sami već zapravo bili višestruke replike“ (Ivanetić 2000: 159). Kako je stanovništvo Cazinske krajine (prvenstveno muška populacija) više nego bilo koje drugo iz BiH odlazilo na rad u inozemstvo (pretežno u Sloveniju, Njemačku i Austriju), najizglednije je da je većina germanizama u istraživani mjesni govor došla u trećoj fazi bosansko-njemačkoga jezičkog dodira, tj. s „generacijama gastarbajtera“ (Memić 2014). Drugim riječima, germanizmi su u mjesnom govoru Skokova prevashodno rezultat jezičkog kontakta pojedinih govornih predstavnika te lokalne jezičke zajednice s ljudima koji su živjeli i/ili radili (tj. sa žiteljima i s drugim gastarbajterima) na njemačkome govornom području – i samim tim vladali njemačkim jezikom u najrazličitijim oblicima – da bi po povratku u zavičaj donosili u svome govoru nanose njemačkog prosljeđujući ih dalje svojim sunarodnjacima.

Kad se tome svemu doda još i činjenica da su svi ti neposredni i (posredno)posredni kontakti u objema fazama bili pretežno usmeni, nimalo ne iznenađuje što su fonološki sastavi germanizama toliko izmijenjeni u odnosu na fonološke sastave njihovih standardnih varijanti, a pogotovo u odnosu na fonološki sastav njihovih modela. Naime, tamo gdje „se riječ posuđuje samo na temelju slušne percepcije i na temelju nesavršenoga znanja stranog idioma, lako dolazi do znatnih izobličenja riječi koja su rezultat nesavršenosti auditivne recepcije i nedostatnosti pamćenja. Posljedica toga je da se neuobičajeni glasovni slijedovi zamjenjuju uobičajenijima te da se skraćuju. Često se tome pridružuje i pučka etimologija“ (Štebih-Golub 2010: 38). Govornici tada, u velikom broju slučajeva, uopće nisu svjesni da su prilikom pokušaja imitacije izmijenili stranu riječ (Isto: 39).

⁶ Brojne „replike koje odstupaju od današnjega njemačkoga standardnog zapravo“ su „relativno vjerno preuzeti dijalektizmi, a teže ih je identificirati s obzirom na fonološku strukturu koju imaju u suvremenom njemačkom standardnom jeziku“ (Crnić i Macan 2011: 8).

3. (Sekundarna) fonološka adaptacija germanizama u mjesnome govoru Skokova

Gotovo da nema studije koja na ovaj ili onaj način tematizira jezičko posuđivanje u srednjojužnoslavenskome jezičkom kompleksu, a da joj kamen temeljac nije knjiga *Teorija jezika u kontaktu* (Filipović 1986). Ova studija nastavlja tu tradiciju s tim da nas ovdje, očekivano, zanimaju samo određene postavke koje se tiču fonološke razine pri adaptaciji – dijalekatske varijante, odnosno replike posuđenica koje su produkt sekundarne ili postsekundarne adaptacije. Primarna adaptacija je supstitucija fonema jezika iz kojeg se posuđuje fonemima jezika u koji je riječ preuzeta, dok je sekundarna adaptacija naknadna promjena koja se dešava nakon integracije posuđene riječi u jezik primalac, a ista se dešava u toku ekspanzije „uvozne“ riječi na terenu jezika primaoca, te međusobnog preplitanja njegovih dijalekata koji svojim govornim osobinama utiču na repliku (Štebih-Golub 2010: 24 i 37). Te su promjene nužne zato što se glasovni sastav posuđenice mora prilagoditi fonološkom sistemu jezika (u ovom slučaju mjesnog govora) primatelja s obzirom na inventar, distribuciju i prozodijska distinktivna obilježja (up. Menac i dr. 2013: 286). Sekundarne promjene su stalne i nepromjenljive, a vezane su za monolingvalnog govornika, što znači da nemaju nikakve veze s jezikom davaocem (up. Filipović 1986: 57).

Vokali su najpodložniji promjenama u mjesnome govoru Skokova kako u riječima domaćeg tako i u onima tuđeg porijekla. U korpusu skokovačkih germanizama pronašli smo dosta primjera vokalskih supstitucija uzrokovanih brojnim faktorima: tendencijom ka vokalnoj ili slogovnoj harmoniji, tendencijom ka disimilaciji vokala u susjednim slogovima, kojekakvim analogijama ili naprosto pogrešnom (re)interpretacijom modela (mada ne treba isključiti mogućnost da su pojedini germanizmi u svojoj „izvitoperenoj“ formi kao takvi došli u govor Skokova).

Promjena stranoga kratkog *a* i *o* ima općeslavenski karakter tako da je prisutna i u najstarijim posuđenicama (Štrkalj Despot 2007: 30), a nije zaobišla ni germanizme u skokovačome govoru. Međutim, iz dolje priloženog (A) vidi se da promjene nisu poštedjele ni ostale germanske vokale (izuzev vokala *u*) pa ni diftonge:

A)

a >	a	e	njem. <i>Radiator</i> ← fr. <i>radiateur</i> ← lat. <i>radiare</i>	stand. <i>radijator</i>	dijal. <i>redijátor</i>
⁷a >	a	o	njem. <i>Patent</i> ← fr. <i>patent</i> ← lat. <i>patens</i>	stand. <i>patent</i> ⁸	dijal. <i>apotènt</i> ⁹
			njem. <i>Radkappe</i>	stand. – (<i>ratkapa</i> ?)	dijal. <i>ròtkapa</i>
			njem. <i>sparen</i>	stand. <i>ušparati</i>	dijal. <i>ušpòriti</i>
e >	e	a	njem. <i>Pelerine</i> ← fr. <i>pelerine</i>	stand. <i>pelerina</i>	dijal. <i>pàlerína</i>
e >	e	i	njem. <i>sekkieren</i>	stand. <i>sekirati</i>	dijal. <i>sikìrati</i>
e >	e	je	njem. <i>Zement</i> ← fr. <i>ciment</i> ← lat. <i>caementum</i>	stand. <i>cement</i>	dijal. <i>cjèment</i>
i >	i	a	njem. <i>Gummilösung</i>	stand. – (<i>gumilezung</i> ?)	dij. <i>gumálèza</i> ¹⁰
y [i] >	i	e	njem. <i>Zylinder</i> ← lat. <i>cylindrus</i> ← grč. <i>kýlindros</i>	stand. <i>čilindar</i>	dijal. <i>celìnder</i>
o >	o	a	njem. <i>Apotheke</i> ← grč. <i>apothékē</i>	stand. <i>apoteka</i>	dijal. (<i>a</i>) <i>patéka</i>
o [ɔ] >	o	e	njem. <i>Porzellan</i> ← tal. <i>porcellana</i>	stand. <i>porculan</i> , <i>porcelan</i>	dijal. <i>percùlān</i>
o [ɔ] >	o	i	njem. <i>Schlafrock</i>	stand. – (<i>šlafrok</i> ?)	dijal. <i>šlàfrìk</i>

⁷ U prvoj koloni je fonem u modelu, u drugoj njegov ekvivalent u standardnome jeziku, u trećoj ekvivalent u predmetnome mjesnom govoru, u četvrtoj oblik modela, u petoj standardna varijanta replike, u šestoj skokovačka, tj. dijalekatska varijanta replike. Izvorni oblici posuđenica, tj. modeli, ekscerpirani su iz *Rječnika germanizama i austrijacizama u bosanskome jeziku* (Memić 2014) te po potrebi iz rječničke baze Hrvatskoga jezičnog portala, koja je „nastala na temelju rječničkih i leksikografskih izdanja Novoga Libera u proteklih 15 godina“ (porijeklo i domaćih i posuđenih riječi objašnjeno je u zoni etimologije, koja je izrađena za izdanje Hrvatski enciklopedijski rječnik 2003), a i dalje se neprestano „nadopunjuje i korigira“ – preuzeto iz uputa o čitanju rječničke baze HJP. Standardne varijante germanizama preuzete su iz rječnika bosanskoga jezika (Čedić i dr. 2007, Halilović i dr. 2010 i Jahić 2010), a u slučaju da tamo određeni germanizam još uvijek nije našao svoje mjesto premda ga govornici bosanskoga jezika koriste i za njega nemaju zamjensku (domaću ili iz nekog drugog jezika posuđenu) riječ, stavili smo crtu kao znak praznine u rječniku te u zagradama ponudili oblik koji bi se mogao standardizirati (taj prijedlog za buduće rječnike formirali smo na temelju Memić /2014/ ili HJP, odakle smo – kako je već gore napisano – preuzimali modele). Dijalekatske varijante su ekcerpirane isključivo iz korpusa.

⁸ U značenju „rajsferšlus“.

⁹ Ovo je jedini primjer predmetanja vokala u korpusu naših germanizama. Taj protetski vokal *a* je vrlo lahko mogao biti uzrokom gore pomenute supstitucije kako bi se razjednačili vokali u neposrednim slogovima.

¹⁰ Do ove supstitucije dolazi zbog analogije na riječ *guma*.

Osim međuvokalskih supstitucija u korpusu skokovačkih germanizama primjećujemo redukciju vokala (B), ali i njihovo umetanje (C), što su dva oprečna procesa – jedan stvara konsonantske skupove, a drugi ih razbija:

B)

a >	a	ø	njem. <i>Paradeiser</i> , dij. <i>Paradeis</i>	stand. <i>paradajz</i>	dijal. <i>pardājz</i>
i >	i	ø	njem. <i>Falsifikat</i> ← lat. <i>falsificatum</i>	stand. <i>falsifikat</i>	dijal. <i>falcvikāt</i>

C)

ø >	ø	e	njem. <i>Samt</i>	stand. <i>samt / samot</i>	dijal. <i>sàmēt</i>
			njem. <i>Schraubenzieher</i> ; dij. <i>Schraufnziager</i>	stand. <i>šrafčiger</i>	dijal. <i>šerafciger</i>
ø >	ø	i	austr. njem. <i>Stockerl</i>	stand. <i>štokrla</i>	dijal. <i>štòkrīla</i>
ø >	ø	u	njem. <i>Felge</i>	stand. <i>felga</i>	dijal. <i>fēluga</i>

Međutim, veći dio obrađenog korpusa čine germanizmi čiji je fonološki sastav izmijenjen u odnosu na model po pitanju konsonanata. Situacija je slična kao i kod vokala – konsonanti zasebno (kao u tablici D) ili unutar konsonantskih skupina (kao u tablici E i F) približavaju se ili udaljavaju po kriterijima mjesta i načina tvorbe zarad glasovne eufonije ili lakšeg izgovora (tj. radi potpune integracije u jezik primalac), a nije isključeno ni da je do određene konsonantske promjene došlo usljed djelovanja pučke etimologije ili pak pogrešne (re)interpretacije pa i memoriranja modela.¹¹

D)

ch [x] >	h	k	njem. <i>Bruch</i>	stand. <i>bruħ</i>	dijal. <i>brūk</i>
n >	n	nj [ń]	njem. <i>Schiene</i>	stand. <i>šina</i>	dijal. <i>šñje</i>
n >	n	m	njem. <i>Föhn</i> ← lat. <i>favonius</i>	stand. <i>fēn</i>	dijal. <i>fēm</i>
r [ʀ] >	r	l	njem. <i>Stiropor</i>	stand. – (<i>stiropor</i> ?)	dijal. <i>stīropōl</i>
r >	r	j	njem. <i>Ringelreihen</i> , dij. <i>Ringareia</i>	stand. <i>ringeraja</i>	dijal. <i>ringajája</i>
w [v] >	v	f	njem. <i>Watte</i> ← fr. <i>ouate</i> ← arap. <i>batain</i>	stand. <i>yata</i>	dijal. <i>fāta</i>

¹¹ Ostavljamo otvorenu opciju da se sve navedeno kod pojedinih germanizama koji su u ovom radu pobrojani moglo desiti u govoru Skokova, ali i prilikom putovanja određenog germanizma u taj mjesni govor.

E)

cht [xt]	ht	kt	njem. <i>Schacht</i>	stand. <i>šaht</i>	dijal. <i>šăkt</i>
ckd [kd] >	kd	gd	njem. <i>Steckdose</i>	stand. – (<i>štekdōza</i> ?)	dijal. <i>štēgdōza</i>
ckel [kəl] >	kl	klj [k!]	njem. <i>Sockel</i>	stand. <i>cokla</i>	dijal. <i>còklja</i>
ckl [kl] >	kl	tl	njem. <i>Wickler</i>	stand. <i>vikler</i>	dij. <i>vītler</i> ¹²
llz [l ts]	lc	jc	njem. <i>Rollzange</i>	stand. – (<i>rolcange</i> ?)	dijal. <i>ròjcānge</i>
nk [ŋk] >	nk	ng	njem. <i>Schminke</i>	stand. <i>šminka</i>	dijal. <i>šmīnga</i>
ns [nz] >	nz	mz	njem. <i>Pension</i> ← fr. <i>pension</i> ← lat. <i>pensio</i>	stand. <i>penzija</i>	dijal. <i>pémzija</i>
pl >	pl	bl	njem. <i>Plombe</i> ← lat. <i>plumbum</i>	stand. <i>płomba</i>	dijal. <i>blômba</i>
schl [ʃl] >	šl	šlj [š!]	njem. <i>Schlepper</i>	stand. <i>šleper</i>	dijal. <i>šljēper</i>
schn [ʃn] >	šn / šnj	žnj [žn!]	njem. <i>Schnur</i>	stand. <i>šnura</i> , <i>šnjura</i>	dijal. <i>žnjóra</i>
st [ʃt] >	št	šlj [š!]	njem. <i>Stake</i>	stand. <i>štake</i>	dijal. <i>šljäke</i>
sten [stən]	sn	zn	austr. njem. <i>Nachtkasten</i>	stand. <i>nahtkasna</i>	dij. <i>nătkazna</i>
ttsch [tʃ]	č	ć	njem. <i>Schlittschuhe</i>	stand. <i>sličura</i>	dij. <i>sličure</i> ¹³

F)

br, sth >	br, sh	b, zh	njem. <i>Brusthalter</i>	stand. <i>brushalter</i>	dijal. <i>bùzhalter</i>
cht [xt]	ht	t	austr. njem. <i>Nachtkasten</i>	stand. <i>nahtkasna</i>	dij. <i>nătkazna</i>
kr >	kr	k	njem. dijal. <i>Krummbirn, Grombir</i>	stand. <i>krompir</i>	dijal. <i>kùmpīr</i>
mpel [mpəl]	mpl	mp	njem. <i>Strampelhose</i>	stand. <i>štrample</i>	dij. <i>štrámpe</i>
rk >	rk	k	njem. <i>Zirkular</i>	stand. <i>circular</i>	dijal. <i>cīkulār</i>
rn >	rn	n	njem. <i>Karniesche</i> , dij. <i>Karnieschle</i> ← fr. <i>corniche</i>	stand. <i>karniša</i>	dijal. <i>kañišla</i>
zzn [tsn] >	cn	c(n)	njem. dij. <i>Tazzn</i>	stand. <i>tačna</i>	dij. <i>tàc(n)a</i>

¹² Pučka etimologija – prema glagolu *naviṭlati* (*kosu*).¹³ Pučka etimologija – prema glagolu *slićati* (stand. *slijetati*).

Postoji nekoliko germanizama kod kojih su kombinirane (višestruke) redukcije i supstitucije konsonanata unutar konsonantskih skupina pa smo ih radi transparentnosti odlučili pobrojati i pojasniti u ovome pasusu umjesto da ih ispisujemo paralelno u tabelama E) i F). To je slučaj sa, na primjer, germanizmom *ròsvaj* (njem. *Rostfrei*, stand. – /rostfr̥aj?/) koji je pojednostavljen tako što su reducirani konsonanti *t* i *r* a izvršena je i supstitucija konsonanta *f* konsonantom *v* unutar konsonantske skupine *stfr̥*. Nije puno drugačija situacija ni s germanizmom *falcvikat* (njem. *Falsifikat*, stand. *falsifikat*) u kojem je nakon redukcije vokala *i* došlo do stvaranja konsonantske skupine *sf*, koja je potom promijenjena u *cv*. Germanizam *ràjfešluz* (njem. *Reißverschluss*, stand. *rajsferšlus*) također je elidiran i to višestruko: redukcijom su pogođeni prvi članovi dvaju konsonantskih skupina teških za izgovor na način da je iz prve skupine *sf* reduciran *s*, a iz druge *rš(l)* *r*. U germanizmu *ranga* (njem. dij. *Reindl*, stand. –) dolazi do uprošćavanja suglasničke skupine *dl* u korist prvog člana (tj. *d*), koji potom biva supstituiran sa *g*.

Zabilježili smo nekoliko primjera germanizama u kojima dolazi do umetanja sonanata (G) kao i raznoraznih glasovnih premetanja (H):

G)

ø >	ø	j	njem. <i>Wasserwaage</i>	stand. <i>vaservaga</i>	dijal. <i>vajservága</i>
ø >	ø	n	njem. <i>rosa</i>	stand. <i>roze</i>	dijal. <i>rôzna</i>
ø >	ø	v	njem. <i>Kakao</i> ← šp. ← <i>nahuatl cacuatl</i> njem. <i>Sakko</i> ← tal. <i>sacco</i>	stand. <i>kakao</i> stand. <i>sako</i>	dijal. <i>kàkavo</i> stand. <i>sakov</i> ¹⁴

H)

nla >	nla	lan	njem. <i>Anlasser</i>	stand. – (<i>anlaser</i> ?)	dijal. <i>àlanser</i>
ro >	ro	ar ¹⁵	njem. <i>Rolette</i> , dij. <i>Rolettn</i>	stand. <i>roletna</i>	dijal. <i>arlètna</i>
r_l >	r_l	l_r	njem. <i>Ringelspiel</i>	stand. <i>ringišpil</i>	dijal. <i>lingešpir</i>

Za kraj smo ostavili četiri germanizama u skokovačkome govoru čiji je fonološki inventar bliži inventaru modela nego što je to slučaj s inventarom standardizirane replike (prva četiri u tablici), dva primjera u kojima je replika

¹⁴ Ovdje može biti riječ o analogiji u nominativu prema kosim padežima (G jd. *sakova*, D jd. *sakovu*), gdje se intervokalno umetnuto *v* javlja radi izbjegavanja hijata (kao i u prethodnome primjeru *kakavo*). Međutim, moglo bi se raditi i o transmorfemizaciji kako bi se dati germanizam oblički približio domaćim rječima, tj. imenicama, koje u N jd. muškog roda završavaju na *ø*. U riječi *boranj* (njem. *Bohrer*, stand. *borer*) također je prije riječ o transmorfemizaciji (prema, na primjer, riječi *nakovanj*).

¹⁵ Osim metateze ovdje imamo i alternaciju *o > a*.

u proučavanome mjesnome govoru formirana prema izgovoru modela (naredna dva u tablici) i dva primjera u kojima je formirana prema ortografiji modela (posljednja dva primjera u tablici):

I)

a [a:] >	o	A	njem. <i>Sparherd</i>	stand. <i>šporet</i>	dijal. <i>šparet</i>
e >	i	E	njem. <i>Gewicht</i>	stand. <i>gìvikt</i>	dij. <i>gèvìkt</i>
e [ə] >	i	e	njem. <i>Ringelspiel</i>	stand. <i>ringišpil</i>	dijal. <i>lingešpir</i>
n [ən] >	t	N	njem. <i>Streifen</i> , dij. <i>Strafñ</i>	stand. <i>štrafta</i>	dijal. <i>štráfña</i>
g [k] >	g	K	njem. <i>Esszeug</i> , dij. <i>Esszaig</i>	stand. <i>escajg</i>	dijal. <i>ěscājĵk</i>
			njem. <i>Feuerzeug</i> , dij. <i>Faierzaig</i>	stand. <i>fajerzag</i>	dijal. <i>fâjercāk</i>
er [ɐ] >	er	Ar	njem. <i>Schwärzer</i>	stand. <i>švèrcer</i>	dijal. <i>švèrcār</i>
er [ɐ] >	a	E	njem. <i>Zylinder</i> ← lat. <i>cylindrus</i> ← grč. <i>kýlindros</i>	stand. <i>cilindar</i>	dijal. <i>celinder</i>
ngel [ŋəl] >	ngl	Ngel	njem. <i>Weingel</i>	stand. <i>vangla</i>	dijal. <i>vàngel</i>

Nešto ranije rečeno je da se prilikom formiranja temeljnog oblika germanizama na fonološkoj razini može govoriti o tri segmenta: transfonemizaciji, distribuciji fonema i akcentu – kao posljednjem segmentu kojim se upravo planiramo pozabaviti. Njemački akcenatski sistem je udarnog, a bosanski melodijskog tipa tako da su germanizmi u bosanskome jeziku uz jačinu (koja je svojstvena i njemačkome i bosanskome jeziku) dobili još i visinu te ton (up. Kordić 1991: 90). Ipak, u tabeli ispod moguće je vidjeti da su pojedini germanizmi različito akcentirani u standardnom jeziku i skokovačkome mjesnom govoru, a te razlike pretežno se tiču kvantitete, rjeđe istovremeno kvantitete i kvalitete, a još rjeđe same distribucije:

J)

16		/	njem. <i>Winkel</i> [ˈvɪŋkl] ¹⁷	stand. – (vìnk?)	dijal. <i>vínkl</i>
			njem. dij. <i>Spennadl</i> [ʃpeˈnadl]	stand. <i>špèñādla</i>	dijal. <i>špéna</i>
			njem. <i>Strampel hose</i> [ˈʃtrampʰoːzə]	stand. <i>štràmple</i>	dijal. <i>štrámpe</i>
	/		njem. <i>sparen</i> [ˈʃpaːrən]	stand. – (ušpárat?)	dijal. <i>ušpòriti</i>

¹⁶ Ovu kolonu ostavljamo praznom iz razloga što u četvrtoj koloni – u sklopu fonetske transkripcije – stoje podaci o akcentu.

¹⁷ Fonetska transkripcija većine modela (standardnih oblika) rađena je prema: <https://www.duden.de>
www.collinsdictionary.com

		^	njem. <i>Chef</i> [ʃɛf] ← fr. <i>chef</i>	stand. <i>šěf</i>	dijal. <i>šěf</i>
			njem. <i>Fräulein</i> [ˈfr̥ɔylain], dij. <i>Fraile</i> [ˈfrailə]	stand. <i>frājla</i>	dijal. <i>frājla</i>
			njem. <i>schleifen</i> [ˈʃlaɪfən]	stand. – (šlājfati?)	dijal. <i>šlājfati</i>
			njem. <i>schlingen</i> [ˈʃliŋən]	stand. – (šlingati?)	dij. <i>šlingati</i>
			njem. <i>Föhn</i> [fø:n]	stand. <i>fēn</i>	dijal. <i>fēm</i>
		^	njem. <i>Schalter</i> [ˈfaltɐ]	stand. <i>šáltati</i>	dijal. <i>šáltati</i>
			njem. <i>winden</i> [ˈvɪndən]	stand. <i>vìntati</i>	dijal. <i>vìntati</i>
		/	njem. <i>Spritze</i> [ˈsprɪtsə]	stand. <i>šprīca</i>	dijal. <i>šprīca</i>
			njem. <i>steppen</i> [ˈʃtɛpən]	stand. <i>štěpati</i>	dij. <i>štěpati</i>
			njem. <i>Brenner</i> [ˈbrɛnɐ]	stand. <i>brēner</i>	dijal. <i>brēner</i>
		/	njem. <i>Schraubenzieher</i> , dij. <i>Schraufnziager</i> [ˈfraufntsɪgɐ]	stand. <i>šrāfcīger</i>	dijal. <i>šerafcīger</i>
	ø	–	njem. <i>Schwärzer</i> [ˈʃvɛrtʂɐ]	stand. <i>švėrcer</i>	dijal. <i>švėrcār</i>

Bilo kako bilo, jedno je sigurno: baviti se fonološkom adaptacijom njemačkih modela u bosanskome jeziku znači hodati po izuzetno skliskom terenu budući da se odnosi između modela iz njemačkog jezika i replika u savremenome bosanskome jeziku – kako standardu tako i njegovim organskim govorima – „često ne mogu objasniti jednostavnim uspoređivanjem aktualnih fonoloških sustava“ tih dvaju jezika jer su germanizmi „bili prihvaćani tijekom nekoliko stoljeća. Ako se ima na umu vjerojatnost da su tijekom korištenja doživljavali promjene, problem postaje još očigledniji“ (Dragičević 2005: 97).

4. Zaključak

Do prvoga zamjetljivog uticaja njemačkoga jezika na bosanski dolazi još u srednjem vijeku posredstvom rudarskih poslova, koje su govornici njemačkog jezika izvodili u srednjoj Bosni, do njegove kulminacije pak dolazi nekoliko stoljeća kasnije prilikom sveprisustva Austro-Ugarske monarhije u svakoj pori bosanskoga društva, a njegovo održavanje sa nastavlja u vrijeme bivstvovanja BIH u sklopu SFRJ kada govornici bosanskoga jezika ponukani ekonomskim razlozima odlaze na privremene – pretežno građevinske – radove na njemačko govorno područje (zadnja etapa još traje).

U ovome radu pozabavili smo se leksemima koji su u tim različitim etapama navirale iz i preko njemačkoga jezika u mjesni govor Skokova zadržavši se do današnjih dana u upotrebi kod većine njegovih govornika u fonološkoj formi koja nije u cijelosti podudarna sa standardiziranom fonološkom formom

tih istih leksema, tj. germanizama (a katkad ni s fonološkim formama tih istih germanizama u ostalim mjesnim govorima Cazinske krajine). Pomenuta nepodudarnost ogleda se u neistovjetnosti fonološkog inventara (pod uticajem raznoraznih fonoloških supstitucija), njegove distribucije (pod uticajem najrazličitijih adicija, redukcija i metateza fonema) te prozodije kod nemalog broja germanizama, a uzrokovana je brojnim faktorima krenuvši od pogrešne recepcije ili memoriranja njihovih modela a završivši s njihovim podlijezanjem različitim glasovnim promjenama kako bi se što bolje uklopili u jezik primalac. Naravno, ne isključujemo mogućnost da su pojedine germanizme, odnosno replike njemačkih modela, mještani Skokova preuzeli u svoj govor s već izvršenim fonološkim intervencijama.

LITERATURA

- Babić, Stjepan: „Njemačke posuđenice u hrvatskom jeziku“, *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, Globus, Zagreb, 1990, str. 214–224.
- Brozović, Dalibor – Vujičić, Dragomir (ur.): *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik. Knjiga II*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1979.
- Crnić, Mirjana – Macan, Željka: „Germanizmi u štokavskim ikavskim govorima Gorskoga kotara“, *Fluminensia* 23/1, 2011, str. 7–21.
- Čedić, Ibrahim – Hajdarević, Hadžem – Kadić, Safet – Kršo, Aida – Valjevac, Naila: *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo, 2007.
- Dragičević, Dragica: „Hrvatski u dodiru s njemačkim jezikom“. U: Sočanac, Lelija (ur.), *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima. Prilagodba posuđenica*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005.
- Filipović, Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Halilović, Senahid – Palić, Ismail – Šehović, Amela: *Rječnik bosanskog jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo, 2010.
- HJP – Hrvatski jezični portal (<http://hjp.znanje.hr/>).
- Ivanetić, Nada: „Germanizmi u jednom čakavskom govoru“. U: Stolac, Diana (ur.), *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa „Riječki filološki dani 3“*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2000, str. 159–170.
- Jahić, Dževad: *Rječnik bosanskog jezika* (1–8). Sarajevo: ANUBiH i Bošnjačka asocijacija 3, Sarajevo, 2010.
- Karavdić, Zenaida: „Nefokusirani intervju i naknadno popunjavanje upitnika kao metod dijalektološke sintakse“. U: Halilović, Senahid (ur.), *Bosanskohercegovački slavistički kongres I. Zbornik radova. Knjiga I*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012, str. 391–398.

- Kordić, Snježana: „Germanizmi u osječkom govoru danas“. U: Andrijašević, Marin – Vrhovac, Yvone (ur.), *Prožimanje kultura i jezika*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, 1991, str. 89–97.
- Memić, Nedžad: *Rječnik germanizama i austrijacizama u bosanskome jeziku*, Connectum, Sarajevo, 2014.
- Menac, Antica – Dabo-Denegri, Ljuba – Dragičević, Dragica – Nikolić-Hoyt, Anja – Sočanac, Lelija – Žagar-Szentesi, Orsolya: „Transformizacija modela šest europskih jezika u hrvatskome“. U: Matasović, Ranko (ur.), *Zbornik u čast Daliboru Brozoviću „Od indoeuropeistike do kroatistike“*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2013, str. 285–338.
- Peco, Asim: *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2007.
- Stojić, Aneta: „Njemačke posuđenice i hrvatski ekvivalenti“. *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34, 2008, str. 357–369.
- Štebih-Golub, Barbara: „Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku“, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010.
- Štebih, Barbara: „Adaptacije germanizma u iločkom govoru“, *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, 2003, str. 293–323.
- Turk, Marija: „Germanizmi u sjevernočakavskom arealu“, *Fluminensia* 17/2, 2005, str. 1–13.

Belkisa DOLIĆ

(SECONDARY) PHONOLOGICAL ADAPTATION OF GERMANISMS IN LOCAL SPEECH PATTERN OF SKOKOVI

Numerous Germanisms are used in Bosnian language in several different forms or variants, one of which is normally part of the standard language, whereas the others are considered colloquial. The phonological variants of Germanisms (and borrowings in general) arise as a result of various sound changes they are exposed to in order to receive traits of the receiving language system and its subsystems. This paper places an emphasis on the variants of Germanisms present among the Bosnian language speakers in the area of Cazinska Krajina, using the example of one of its dialectological areas – a representative local speech pattern of the region. As such, the paper describes close contact of (at least) three linguistic disciplines: phonology, contact linguistics and dialectology.

Key words: *model, replica, transphonemisation, secondary adaptation, local speech patterns*